

Yazıcı, N. ve Demirel, İ. F. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerindeki video etkinliklerinin reddetme stratejileri açısından görünümü. *International Journal of Language Academy*, 9 (3), 150-167.

Volume 9/3 September 2021
p. 150/167

Article History:

Received

27/07/2021

Accepted

08/08/2021

Available online

19/09/2021

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİM SETLERİNDEKİ VIDEO ETKİNLİKLERİNİN REDDETME STRATEJİLERİ AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ

The View of Video Activities in the Turkish Teaching Series as a
Foreign Language in terms of Refusal Strategies

Nermin YAZICI¹

İbrahim Fatih DEMİREL²

Öz

Yabancı/ikinci dil öğretiminde dilin iç yapısal özelliklerinden ve dilin kullanımından kaynaklı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Öğretim sürecinde, genellikle dilbilimsel yeterliklere ve buna bağlı olarak dilin iç yapısal özelliklerine odaklanılır. Dilin kullanım boyutu ise toplumdilbilimsel yeterlikler çerçevesinde pragmatik anlamda dilin uygulamaya dönüştürülmesi ve farklı iletişimsel bağlamlarda kullanılmasıyla ilgilidir. Çalışmanın da merkezinde yer alan dilin kullanım boyutunda; hedef dilde söylem üretme ve söylem süreçlerini yönetmeyle ilgili bilgi, becerilerin kazandırılması iletişimin sağlıklı şekilde yürütülüp sonlandırılabilmesi için önem arz etmektedir. Odlin (1989, s. 48) yabancı dil öğrencileri için hedef dildeki dilbilgisel (sözdizim veya telaffuz gibi) hatalara kıyasla, konuşma normlarını ihlal eden durumların daha endişe verici olabileceğine dikkat çeker. Bu bağlamda söylem pratiklerinin toplumsal ve kültürel uzlaşımlara dayalı biçimlendiği söylenebilir. Söylem pratikleri, hedef dildeki iç yapısal özellikleri, dilin iletişim ve kullanım boyutundaki işlevleriyle bütünleştiren edimbilimsel ve toplumdilbilimsel becerileri kapsar. Hedef dilin konuşulduğu ortamlarda dil bariyeri nedeniyle sınırlı sosyalleşme yaşayan öğrenciler, edimbilimsel yeterlikler doğrultusunda dili kullanmada ve sosyalleşmede bazı zorluklar yaşamaktadırlar. Bu bağlamda zorlanılan konulardan biri de yüksek iletişim becerisi gerektiren hedef dilde ret ifadelerini kullanma ve alımlamadır. Sosyal bir aktör olarak hedef dilin konuşulduğu topluma dâhil olması beklenen öğrenciden, diğer pek çok söz eylemde olduğu gibi reddetme ifadelerini kullanma ve alımlamada da belirli yeterliklere sahip olması beklenmektedir. Çalışmada Beebe'in Semantik Açıdan Reddetme Stratejileri Tasnifi merkeze

¹ Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, nerminyazici@hacettepe.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-0145-9772>

² Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ifdemirel@kastamonu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-9647-2672>

alınarak Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan Zenginleştirilmiş Etkileşimli Kişiselleştirilmiş Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı (A1-A2-B1-B2-C1) setlerindeki video etkinliklerde yer alan reddetme söz eylemleri betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Verilerin toplanmasında doküman incelemesi, verilerin analizinde ise betimsel analiz kullanılmıştır. İncelenen öğretim setlerinde reddetme stratejisi kullanımlarının video etkinliklere homojen dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu açıdan dil seviyelerine göre reddetme stratejisi kullanımında anlamlı bir farklılaşmadan söz edilememektedir. Video etkinliklerin görsel-işitsel girdi barındırması ve dil öğretimi açısından ilgi çekici materyaller olması nedeniyle pragmatik yeterliliklerin örneklendirilmesinde daha verimli kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, söz eylemler, reddetme stratejileri, Türkçe öğretim setleri

Abstract

In foreign/second language teaching, problems resulting from internal structural features and the use of the language may be encountered. During teaching, the focus is usually on linguistic competencies; accordingly, on the internal structural features of the language. Language use is about the pragmatic transformation of language into practice in sociolinguistic competencies and its use in different communicative contexts. In language use, gaining knowledge and skills in the target language is essential for communication to take place and end in a healthy way. Odlin (1989, p. 48) suggests that situations violating speech norms can be more worrying for foreign language learners than grammatical (syntax or pronunciation) errors. It can be said that discourse practices are shaped based on social and cultural conventions. Discourse practices include pragmatic and sociolinguistic skills, integrating internal structural features of the target language with language functions in the dimension of communication and usage. Learners with limited socialization due to the language barrier have some difficulties in using language and socializing with pragmatic competencies. The learner is expected to have competencies in using and receiving refusal expressions, as in many other speech acts. By taking Beebe's Classification of Refusal Strategies in terms of Semantics into the center, it was attempted to describe refusal speech acts in video activities of the Enriched Interactive Personalized New Istanbul Turkish Textbook for International Students (A1-A2-B1-B2-C1). The study was designed as qualitative research. Document analysis was used to collect data, and descriptive analysis was used for data analysis. Findings showed that refusal strategy use in videos of teaching series did not show a homogeneous distribution. Thus, there is no significant difference in refusal strategy use according to language levels. Video activities can be used more efficiently in exemplifying pragmatic competencies because they include audio-visual input and are interesting materials in language teaching.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, speech acts, refusal strategies, Turkish teaching series.

1. GİRİŞ

Yabancı/ikinci dil öğretiminde, öğrencilerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri hedef dildeki söylem süreçlerini nasıl yöneteceklerine ilişkin bilgi ve becerilerin edinimidir. Dilin iletişim ve kullanım boyutuyla biçimlenen konuşma dinamiklerine yönelik söylemsel beceriler, her dil ve kültürde farklılaşan normlara sahiptir. Dolayısıyla, yabancı/ikinci dil öğrencilerinin hedef dilde konuşma normlarına yönelik olası ihlalleri, öğrencilerin topluma karşı olumlu sosyal imge/benlik sunumunu başarısızlığa uğratacak bir tehdit oluşturabilir. Odlin (1989, s. 48) de yabancı/ikinci dil öğrencileri için hedef dildeki dilbilgisel (sözdizimi veya telaffuz gibi) hatalara kıyasla, konuşma normlarını ihlal eden durumların daha endişe verici olabileceğine dikkat çeker.

Toplumsal ve kültürel uzlaşımlara dayalı biçimlenen söylem pratikleri, hedef dilde dilbilgisel bilgiyi, dilin iletişim ve kullanımdaki işlevleriyle bütünleştiren edimbilimsel ve toplumdilbilimsel becerileri gerektirir. Günümüzde yabancı dil öğretiminde temel referans

olarak kullanılan CEFR'de benimsenen eylem odaklı dil öğretim yaklaşımı da öğrencilerin iletişimsel yeterliklerini merkeze alır. Bir dil konuşucusunun toplumsal bağlamda ve etkileşim sürecinde, dili doğru olarak kullanmasını sağlayan becerileri kapsayan iletişimsel yeterlik; dilbilgisel, toplumdilbilimsel ve edimbilimsel yeterlikleri kapsar (CEFR, 2020, s.129).

Edimbilimsel yeterlilikler; söz eylemler, dil işlevlerinin üretimi gibi dilin işlevsel kullanımı ile ilişkilidir ve genellikle karşılıklı konuşma içeren metinlerde yer alır. Bu metinlerin de yabancı/ikinci dil öğrencileri açısından edimsel becerileri kazandırmaya yönelik olması beklenir. Dil öğrencilerini öncelikle *sosyal aktörler* olarak tanımlayan CEFR'deki öğretime yönelik hedeflerin gerçekleşmesi, dilsel eylemlere anlam kazandıran sosyal yapıya dayalı farklılaşmalara duyarlı öğretim materyalleriyle olanaklıdır. Bu çalışma kapsamında da Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretiminde kullanılan *Zenginleştirilmiş Etkileşimli Kişiselleştirilmiş Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı seti (2020) (A1-A2-B1-B2-C1)* (Bundan sonra Yeni İstanbul Ders Kitabı olarak anılacaktır) öğretim materyalindeki video etkinliklerinde yer alan reddetme söz eylemleri betimlenmeye çalışılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Edimbilim ve Söz Eylemler

Türkçede kullanımbilim olarak da adlandırılan ve dilbilim çalışmalarında görece yeni bir alan olan edimbilim (pragmatics); dilin iletişimsel boyutunu inceleyen bir alandır. Dilin iletişimsel ve etkileşimsel özelliklerine odaklanan edimbilim çok yönlü ve boyutlu değişkenlerle biçimlenir. Kökleri dil felsefesine ve genel dilbilime kadar uzanan alan, sosyal bir davranış olarak dil kullanımına odaklanarak, dil kullanımını belirleyen ilke ve kurallar ile iletişim durumlarında kimi dil kullanımlarının diğerine göre nasıl daha uygun olabildiğini inceler (Kansu-Yetkiner, 2009).

Dilin, iletişim durumuna uygunluğu ve sosyal bir davranış olarak değerlendirilmesi, edimbilim çalışmalarında bağlam kavramını temel belirleyici unsur olarak öne çıkarır. Bağlam, sözcenin taşıdığı dilbilimsel unsurlar ile sözcenin üretilmesi, anlaşılması ve çözümlenmesinde rol oynayan bilişsel, durumsal ve sosyo-kültürel unsurları kapsar (Turan, 2011, s.94).

Edimbiliminin temel konularından birini oluşturan söz eylem kuramı; dilin salt aktarım, bildirim ya da iletişimdeki araçsallığının yanı sıra ve ötesinde, iletişime katılanlar arasında etki oluşturan ve durum yaratan işlevlerini betimler. Söz eylem, bir sözce doğrultusunda aynı zamanda bir eylem gerçekleştiren işlemdir; söz verme, selamlama, emretme, bilgilendirme, uyarma, tehdit etme, iltifat etme vs. gibi dil aracılığıyla gerçekleştirilen eylemlere verilen addır (Turan, 2011, s.101).

Söz eylemler bütün dillerde görülen kullanımlardır; ancak sosyo-kültürel unsurlar, her dilin kendine özgü farklılaşan normları ve bağlamın dinamizmi, söz eylemlerin edimini ve yorumlanmasını güçleştirir. Özellikle yabancı/ikincil dil öğretiminde, hedef dildeki söz eylemlere ilişkin sosyo-kültürel uzlaşımların öğrenilmesi, dilbilgisel bilgiden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Tam da bu nedenle edimbilimsel becerilere ilişkin farkındalık geliştirmeyen dil öğretiminde, yabancı/ikinci dil konuşurlarının hedef dilde konuşurken "kendi anadillerindeki edimsel kuralları ikinci dil iletişim deneyimlerinde de kullanmaları" dikkat çekicidir (Koike, 1989; Seedhouse, 2005, aktaran Polat 2010, s.1).

Yabancı/ikinci dil konuşurlarının kendi anadili deneyimlerinden kaynaklı hedef dile yaptıkları aktarımlar, iletişimin amacına/niyetine uygun düşmeyen dil üretimlerine neden olabilmektedir. Sun (2002) İngilizceyi yabancı/ikinci dil olarak öğrenen ve kullanan Çinlilerin selamlaşırken kullandığı “Nereye gidiyorsun?” “Şimdi ne yapacaksın?” gibi soruların İngilizce anadili konuşurlarınca son derece kaba ve özel yaşama müdahale olarak algılandığını belirterek Çince bu tür soruların konuşmayı başlatmak için arkadaşça bir giriş niteliği taşıdığını ve aslında sorunun gerçek yanıtının verilmesinin beklenmediğini ifade eder. Dolayısıyla, iletişim durumundaki sözcelerin farklı kültürlerde farklı işlenmesinden ve sözcenin edimsel anlamının yani ne amaçla/niyetle söylendiğinin kavranamamasından kaynaklanan bir sorun söz konusudur.

Bu bağlamda Thomas (1983, s.107) hedef dil öğrencisinin dilbilgisel hataları sonucu dili kötü konuşan biri olarak isimlendirilebileceğini ancak hedef dilde edimdilbilimsel ve sosyodilbilimsel başarısızlıkların “kötü davranışlar sergileyen, samimiyezsiz, yalancı ve sahtekâr” gibi eleştiriler almalarına neden olacak bir toplumsal etkiye yol açabileceğini belirtir.

2.2. Edimbilimde Sezdirim ve İş Birliği İlkesi

Etkileşim içinde yer alan bireyler iletişimin devamı ve anlaşılabilirliği için konuşurun ifadelerinin anlamını çözmeye çalışır. Grice (1957, s.381), bu ‘anlam’ kavramını onu sözcüleyen konuşurun ifade etmek istediği şey, şeklinde tanımlar. Dolayısıyla konuşurun kullandığı gösterge ile ifade ettiği şey, o göstergenin standart anlamından çok farklı bir şeyi karşılayabilir. Grice, bu noktada konuşurun niyetinin/amacının anlaşılmasını, alıcının belirli bir bağlam dâhilinde varsayımlar oluşturmasına bağlar. Çünkü konuşmaya bağlı sezdirimlerde anlam açık şekilde dile getirilmeyebilir. İletişim anında alıcı, diğer etkileşim unsurlarını da değerlendirerek gerçekte kastedilen anlamı alımlamak zorundadır. Bu durum da özellikle yabancı/ikinci dil öğretim/öğreniminde söylem süreçlerini yönetme açısından karşılaşılan zorlukların temelini oluşturur. Bu zorlukların asgari düzeye çekilmesi için ‘İşbirliği İlkesi’nin gerekliliğinden bahsedilebilir. Grice, iş birliği ilkesini ‘Söyleyeceğinizi, konuşmanın amacı ve yönü doğrultusunda, gereken zamanda ve gerektiği kadar söyleyiniz’ (1975, s.45) şeklinde açıklar ve bu tanımlı dört temel kuralla (nicelik, nitelik, bağintı, açıklık) destekler. Kansu-Yetkiner (2009, s.18) bu kurallara uyum ile alıcının, konuşurun ifadelerini çıkarsaması arasında bir bağlantı kurar. Zira iş birliği ilkesinin temel dayanağı, iletişimde ortak çaba sonucu dinleyici ve konuşmacı arasında iletişimin sağlanması düşüncesidir. İletişimde katılımcıların bu türden ortak bir çaba sergilememeleri; iletişime katılma ya da iletişimi sürdürme konusundaki isteksizlikleri ya da iletişime katılımı ve sürdürmeyi reddetmeleri de iş birliği ilkesinin ihlalini içerir

2.3. Edimbilimde İncelik/Kibarlık Kuramı ve Yüz Olgusu

Edimbilimde incelik/kibarlık kavramı, Grice’in *İşbirliği İlkesi* ile temellenendirilir. Daha önce belirtildiği üzere iş birliği ilkesinin temeli, ortak çaba ile iletişimi sağlıklı şekilde sürdürmeye dayanmaktadır. Bu ortak çaba ve iletişimin devamı beraberinde incelik/kibarlık esaslarını da getirir. İncelik kuramının tarihsel gelişimine bakıldığında Lakoff’un, Grice’in düşüncelerinden etkilenerek kibarlık ilkelerini ortaya koyduğu daha sonra Leech’in onun çalışmalarını devam ettirerek bu ilkeleri genişlettiği görülecektir (Turan, 2011, s.128). İlk olarak Lakoff (1977) Grice’in konuşur ve alıcı ortaklığına dayanan iş birliği ilkesinden hareketle; dil kullanımında net ve açık olmayı, nazik olmayı, iletişimin arkadaşça devamını, muhabata seçenekler sunmayı ve ona dayatmalarda

bulunmamayı kibarlık ilkeleri olarak ifade eder. Daha sonra Brown ve Levinson, Goffman'ın *yüz* olgusunu kibarlık ilkeleri ile temele alarak *İncelik Kuramını* ortaya koyar.

Bu incelik ilkeleri farklı toplumlarda kişilerarası ilişkileri, etkileşimi düzenlemek; korumak ve geliştirmek için kullanılırken bazı benzerlikler ve farklılıklar gözlenebilir. Bu bağlamda Kasper (1994, s.3206) incelik kavramını, uygun sosyal tavırlar ile incelikli davranışlar içerisinde başkalarının düşünülmesi şeklinde tanımlar. Kansu-Yetkinler (2009, s.19) tanımı daha belirginleştirerek, inceliği; yaş, cinsiyet, sosyal konum gibi sosyal değişkenler sonucu saygı ve güç temelli zorunlu göstergelerin ele alındığı toplumdilbilimsel bir kavram olarak ele alır. Wats (2003) ve onun gibi düşünen bazı dilbilim uzmanları incelik kavramı için evrensel bir kullanımdan bahsederken; Spencer-Oatey (2002) ise çok daha dar bir davranış bütünü kapsadığını ifade ederek incelik kavramı yerine 'ilişki düzenlemesi' kavramını önerir. Söz konusu tanımlardan hareketle incelik kavramının, bireyin davranışlarını ve iletişim süreçlerini yöneten temel değişkenlerden biri olduğu söylenebilir. Dilbilimsel açıdan edimbilimsel çalışmaların alt başlığı olarak *İncelik Kuramı*, kişilerarası ilişkilerin yönetiminde stratejik olarak dilin kullanım boyutuyla ilişkilidir. Bu açıdan *İncelik Kuramı* hedef dilin yabancı/ikinci dil olarak öğrenilmesi/öğretilmesi süreçlerinde doğal ve sağlıklı bir iletişim/etkileşimden söz edebilmek için önemli bir kavramdır.

Kansu-Yetkiner (2009, s.20) dilin kullanımı ile incelik arasındaki bağlantıyı, dilbilimsel eylem ve kişilerarası dil işlevinin ifade edilme biçimi şeklinde kurar ve edimbilimsel bağlamda incelik kuramında en çok etki yaratan yaklaşımın 'Yüz Koruma Temelli Yaklaşım' olduğunu söyler.

Yüz olgusu 1955 yılında Goffman tarafından ilk kez dilbilimsel ve toplumdilbilimsel çalışma alanına dâhil edilmiştir. Goffman (1955, s.214) *yüzü*, taraflar arasında gerçekleşen etkileşim sırasında diğer konuşmacıların da kabul ettiği şekilde, bir bireyin etkin bir biçimde takındığı olumlu bir sosyal değer olarak tanımlar. Diğer bir ifadeyle, iletişim/etkileşim anında konuşurken kendi olumlu sosyal imgesini karşı tarafa sunma ve daha sonra bu öz imgeyi koruyarak sürdürme çabası olarak tanımlanabilir. Goffman (1955) yüz olgusunu olumlu yüz ve olumsuz yüz şeklinde ikiye ayırır. Olumlu yüz, kişinin toplum ve muhatap kişi tarafından onaylanıp kabul görmesi ile ilgili olguları; olumsuz yüz ise kişinin toplum ve muhatap kişi tarafından zorlanmama, güç duruma sokulmama, saygı görme, özerk olma isteği ile ilgili olguları içerir. Bireyler, iletişim durumlarında söylem süreçlerini oluştururken bağlam doğrultusunda yüz yönetimlerini gerçekleştirmektedirler. Örneğin, yakınlık ilişkisine göre aile bireyleri ve arkadaşlar arasında daha samimi bir dil kullanımı gözlenirken, tanımadığımız veya yeni tanıştığımız insanlarla etkileşim kurmak zorunda kaldığımız durumlarda daha mesafeli ve resmi bir dil kullanımı gözlenir. Hedef dil kullanıcısı bu kullanımlara hâkim olmak ve hatalı kullanımlardan kaçınmak ister. Çünkü bireyler her iki durumda da hem olumlu hem olumsuz yüzünü koruma gayreti gösterir. Bu durum iletişim/etkileşimde yer alan bireylerin birbirlerinin yüzlerini korumaya yönelik bir iş birliği içinde olmaları şeklinde açıklanabilir. Brown ve Levinson (1987, s.61) yüz olgusunu, duyuşsal olarak yatırım yapılan iletişim durumuna göre kaybedilebilen, geliştirilebilen, korunabilen ve etkileşim anında bireyin sürekli olarak başvurduğu bir olgu olarak tanımlar. Buna bağlı olarak bireyler iletişim bağlamında; durum, mekân/ortam, muhatap olunan kişi, sosyal statü gibi değişkenlere göre farklı yüz sunumlarına girerler. Örneğin bir öğretmen, müdür-öğretmen ilişkisi, öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında farklı; baba-çocuk ilişkisi, karı-koca ilişkisi bağlamında farklı yüz sunumları sergiler. Yabancı/ikinci dil öğretiminde, kültürel kodlar eşliğinde yüz sunumunu da içeren farkındalığı öğrencide oluşturmak iletişimsel yetilerin kazandırılması anlamında önemlidir.

2.4. Söylem Süreçlerini Yönetme ve İletişimsel Dil Yeterliği Açısından CEFR

Dil öğretiminde kullanılan referans metinlerden biri olan CEFR, Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi süreçlerinin planlanmasında da temel rol oynamaktadır. CEFR, dil öğretiminde eylem odaklı bir yaklaşımla bireyin genel yeteneklerine (bilgi, beceri/uzmanlık bilgileri, varoluş yeteneği, öğrenme yeteneği) ve iletişimsel dil yeterlilik/yeteneklerine odaklanmaktadır. CEFR’de iletişimsel dil yeterlilikleri; dilsel yeterlilikler (linguistic competence), toplumdilbilimsel yeterlilikler (sociolinguistic competence) ve pragmatik yeterliliklerden (pragmatic competence) oluşur (CEFR, 2020, s.129). Dilsel yeterlilik, dil kaynaklarının ve bir sistem olarak dil bilgisinin ‘doğru’ kullanımı ile ilgili iken; pragmatik yeterlilik güncel kullanımdaki dil ile metinlerin birlikte oluşturulmasına odaklanır (CEFR, 2020, s.137).

CEFR’in iletişimsel dil yeterlilikleri açısından merkeze aldığı; dilsel yeterlilikler, toplumdilbilimsel yeterlilikler ve pragmatik yeterlilikler nihai olarak dilin kullanım boyutunu oluşturur. Konuşmacıların veya yazarların özellikle ne demek istedikleri konusunda yeterince açık olmadığı durumlarda, dilin bu edimsel boyutunun yorumlanması hedef dil öğrencisi için zor olabilir. Çalışmada, bu açıdan alınması gereken zor kabul edilen reddetme edimi, CEFR temelli hazırlanan Yeni İstanbul Ders Kitaplarındaki video etkinliklerinde tespit edilip yorumlanmıştır.

2.5. Söz Eylem Olarak Reddetme Stratejileri

Tüm reddetme stratejileri, Gofman (1955) tarafından öne sürülen kişinin olumlu yüzünü ve olumsuz yüzünü koruma isteği ile ilintilidir. Ana dilinde ya da yabancı/ikinci bir dilde reddetme karşı tarafın özellikle olumlu yüz taleplerini tehdit eden bir söz eylemdir. Brown ve Levinson (1987:66) reddetmeyi, alıcının konuşurken hislerini ve düşüncelerini dikkate almadan onun olumlu yüzüne karşı, olumsuz değerlendirmelerde bulunması şeklinde tanımlar. Buna paralel olarak yüz tehdit eden eylemler gerçekleştirilirken kullanılan olası stratejileri en kabadan en nazığe doğru şu şekilde sıralar: a-Onarıcı eylem olmadan, açıkça, b-Pozitif nezaket (kişinin olumlu yüzüne yönelen onarıcı eylem), c-Negatif nezaket (kişinin olumsuz yüzüne yönelen onarıcı eylem), d-Dolaylı/örtük olarak, e-Yüz tehdit edici eylem kullanmama/Hiçbir eyleme girmeme.

Literatürde reddetme stratejileri ile ilgili bir diğer çalışma Bardovi-Harlig ve Hartford (1991) tarafından yapılmış reddetme stratejileri tasnifidir. Bardovi-Harlig ve Hartford reddetme stratejilerini doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırmış ve dolaylı ret ifadelerini mazeret/sebep/açıklama belirtme, alternatif beyanı, reddetme işlevi gören kabul, kaçınma şeklinde dört alt başlıkta ele almıştır.

Reddetme stratejileri ile ilgili yapılan ve literatürde en fazla kabul görüp kullanılan ise Beebe ve arkadaşlarının (1990) ret ifadelerini semantik açıdan ele alan tasnifi olmuştur. Beebe vd. reddetme stratejilerini; i)doğrudan reddetme ii)dolaylı/örtük reddetme şeklinde iki ana başlıkta toplamış ve bunları kendi içinde detaylandırmıştır.

Beebe’in Semantik Açıdan Reddetme Stratejileri Tasnifi

Çalışmada verilerin elde edilmesinde Beebe’in reddetme stratejilerini semantik açıdan ele alan tasnifi temel alınmıştır. Yeni İstanbul Ders Kitaplarında (A1-A2-B1-B2-C1) yer alan video etkinlikleri deşifre edilip bu tasnifte yer alan kullanımlara göre yorumlanmıştır.

I. Dolaysız/Doğrudan Ret İfadeleri

A. *Edimsel İfade Kullanma*: Alıcı tarafından konuşurun isteği, önerisi, teklifi, daveti "Reddediyorum." gibi edimsel değeri olan bir ifade ile doğrudan reddedilir.

B. *Edimsel Olmayan İfade Kullanma*: Reddetme edimsel olmayan ifadeler ile gerçekleşir. Çürük (2014, s.22) Bebe'in tasnifinden yararlandığı çalışmasında edimsel olmayan ret ifadelerini 'hayır', 'yok', 'olmaz' ve 'iste- fiilini olumsuzlama' şeklinde detaylandırmıştır. Beebe vd. (1990) ise kendi tasniflerinde edimsel olmayan ifadeler ile reddi iki ana başlık altında şu şekilde ele almıştır:

B.1. *"Hayır" sözcüğü ile reddetme*: Alıcı, konuşurun isteğini doğrudan 'hayır' ifadesi ile reddeder. Yapılan çalışmalar diğer doğrudan ret ifadelerinde olduğu gibi bunun da alıcının statüsünün konuşara eşit veya konuşurdan düşük olduğu durumlarda sıklıkla kullanıldığını göstermektedir.

B.2. *Negatif istek/yetenek ifadesi*: Alıcı, konuşurun isteğini 'yapamam', 'yapmam', 'zannetmiyorum' gibi ifadeler aracılığı ile doğrudan reddeder. Alıcının isteksizliği veya kendi kontrolünde olmadan isteği yerine getirememeye durumu hissedilir.

II. Dolaylı Ret İfadeleri

A. *Af Dileme/ Özür ifadesi Kullanma*: Ret, alıcının 'üzgünüm', 'özür dilerim', 'çok affedersiniz' gibi af dileme veya özür ifadesi kullanması ile gerçekleştirilir. Bu durum alıcının, muhatabının yüzü üzerindeki olumsuz etkiyi bir derece azaltma, hafifletme girişimi olarak yorumlanmaktadır.

B. *Dilek/İstek İfadesi Kullanma*: Alıcı, 'Keşke bu parayı verebilseydim...' gibi dilek istek yapısını kodlayan ifadelerle ret işlemini gerçekleştirir. Yine alıcı, muhatabının yüzünü korumayı ve reddetmeden kaynaklanacak olumsuzluğu hafifletmeyi amaçlamaktadır.

C. *Mazeret Belirtme, Sebep Gösterme, Açıklama Yapma*: Alıcı gerekçe sunarak, redde dair açıklamalar yaparak, mazeret göstererek reddi konuşara sezdirir (ör. "Arkadaşlarım yarın bize gelecek."; "Hastayım.", "Hiç param yok.")

D. Alternatif Beyanı

D.1. *Y yerine X yapabilirim*: Alıcı, ret ifadesini kendi tercihlerini ön plana çıkararak gerçekleştirir (ör. "Sinemaya gitmek yerine tiyatroyu tercih ederim.", "Sana sadece 100 lira veririm.")

D.2. *Neden Y yerine X yapmıyorsunuz*: Alıcı, konuşara seçenek sunarak ve bazen farklı öneriler getirerek reddi gerçekleştirir/sezdirir, (ör. "Neden borç istemek yerine kredi çekmiyorsun?", "Niye anneme sormuyorsun bu soruyu?")

E. *Kabul Etmek İçin Şart Koşma (ricayı sonra gerçekleştirmek için veya ricayı reddetme nedenini geçmişte gerçekleştirilmeyen bir duruma bağlama)*³: Alıcı, konuşurun isteğini bir şart ifadesi ile reddeder. Bu şart ifadesi geleceği veya geçmişteki bir olayı işaret edebilir (ör. "Maaşımı alınca sana borç verebilirim ama...", "Mesai bitmeden önce gelseydin bu işi yapardım.")

³ Açıklama Ortaköylü (2019,s.26)'nün yayımlanmamış doktora tezinde kullandığı ifadeden alıntıdır.

F. Gelecekteki Kabul İfadesi: Alıcı, konuşurun ifadesini geleceğe dair bir vaatte bulunarak reddeder. Burada geleceği 'gelecek zaman dil bilgisi yapısı' ya da 'söz veriyorum' ifadesi işaret eder (ör. "Bir dahaki sefere yapacağım.", "... söz veriyorum.", "Salı günü erken geleceğim.")

G. İlke Beyanı: Alıcı, şahsi kurallarını veya prensiplerini öne sürerek reddi gerçekleştirir (ör. "Arkadaşlarımla asla iş yapmam.", "Yaptığım işlere kimseyi karıştırmam.", "Mesajlaşmayı sevmiyorum.")

H. Dünya Görüşü Beyanı: Alıcı, "genel yargı veya dünya görüşü ifade eden tümceler/sözceler aracılığı ile ret ifadesini gerçekleştirir (ör. "Herkes hata yapabilir.", "Ben hiç yalan söylemedim diyen insan yalan söyler.")

I. Muhatabı Caydırmaya Teşebbüs

I.1. Talepte bulunan kişiye yönelik tehdit veya olumsuz sonuçların ifadesi: Alıcı, konuşurun talebinin muhtemel olumsuz sonuçlarını sıralar ve onu isteğinden vazgeçirmeye çalışır, (ör. Bir daveti reddetmek için "Bu gece hiç eğlenceli olmayacağım", "Bu işi yaparsan senin için çok kötü olacak." vb.)

I.2. Suçluluk duygusu yaratma: Alıcı, konuşur üzerinde suçluluk duygusu yaratarak onu vazgeçirmeye çalışır, (ör. Bir süre oturmak ve dinlenmek isteyen müşteriye garsonun cevabı: "Sadece kahve sipariş eden insanlardan para kazanamıyorum.")

I.3. İsteği / istekte bulunan kişiyi eleştirme, suçlama: Alıcı, isteğe karşı ya da istekte bulunan konuşura karşı olumsuz duygu veya görüş bildiriminde bulunur. Bu içerisinde hakaret ve saldırı da barındırabileceği için yüz tehdit edici bir yol olarak kabul edilebilir (ör. "Sen kim olduğuna sanıyorsun benimle böyle konuşuyorsun.", "Bu berbat bir fikir.", "Çok aptalca bir hareket!")

I.4. Yardım, duygudaşlık (empati) ve destek isteme: Alıcı, konuşurun talebine karşılık ondan yardım, duygudaşlık ve destek isteyerek onu isteğinden vazgeçirmeye çalışır, (ör. "Umarım beni anlıyorsundur.", "Sen kendini benim yerime koy lütfen, ne yaparsın?", "Bu çok zor bir durum, yardıma ihtiyacım var.")

I.5. Konuşuru zor durumdan kurtarma: Alıcı, kullandığı ifadeler ile konuşuru içinde bulunduğunu düşündüğü zor durumdan kurtarmayı amaçlar (ör. "Endişelenmeyin.", "Sorun değil.", "Gerek yok.", "Yapmak zorunda değilsin.", "Her şey yolunda, bir sorun yok.")

I.6. Meşru müdafaa: Alıcı, kendini savunma yolu ile konuşuru isteğinden vazgeçirmeyi dener (ör. "Elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorum.", "Elimden geleni yapıyorum", "Yanlış yapmıyorum.")

J. Reddetme İşlevi Gören Kabul (sözde kabul etme, olumlu giriş+mazaret beyanı)

J.1. Belirsiz veya kesin olmayan yanıt: Alıcı, konuşurun isteğine belirsiz veya kesin olmayan bir yanıt vererek isteği kabul etmiş görünür ancak derin yapıda isteğin reddedildiği sezdirilir, (ör. Yemeğe çıkma teklifine karşılık: "Bakarız.")

J.2. Heyecan/heves/şevk eksikliği: Alıcı, kendisine yöneltilen isteği gerçekleştirmeye/kabul etmeye karşı yeterli düzeyde istek, heyecan, şevk duymadığı durumlarda bu isteği kabul etmiş görünmesine karşın derin yapıda isteği reddeder. Konuşur bu gizli reddi alıcının tavrından ya da ifadelerinden hisseder (ör. “Gidelim bari.”)

K. Kaçınma: Alıcı, bazen sözsüz bazen de sözlü şekilde konuşurun isteğinden kaçınarak reddi gerçekleştirir.

K.1. Sözsüz kaçınma

K.1.a. Sessizlik: Alıcı, konuşurun isteği karşısında sessizliğini koruyarak sözsüz bir şekilde ret işlemini gerçekleştirir.

K.1.b. Tereddüt: Alıcı, istek karşısındaki tereddüdünü sessiz bir şekilde konuşura hissettirir.

K.1.c. Hiçbir şey yapmama: Alıcı, konuşurun isteğine karşı hiçbir şey yapmama yolunu seçerek kaçınır.

K.1.d. Fiziksel kalkış: Alıcı, kendisine yöneltilen istek karşısında bulunduğu mekânı, ortamı terk ederek bu istekten kaçınır.

K. 2. Sözlü kaçınma

K.2.a. Konu değiştirme: Alıcı, konuşurun isteğinden kaçınmak için konuyu değiştirir (ör. Kendisinden borç para isteyen konuşura alıcının yanıtı: “Yeni bir araba çıkmış gördün mü?”, “Patron izin konusunda çok sıkı.” olabilir.)

K.2.b. Şaka: Alıcı, güzel ve hoş karşılanan ince anlamlı düşündürücü söz söyleyerek, nükte yaparak konuşurun isteğinden kaçınır.

K.2.c. Talep bölümünün tekrarı: Alıcı, kendisine yöneltilen isteği tekrar ederek konuşurun talebinden kaçınır ve reddetme işlemini bu yolla gerçekleştirir. (ör. “Pazartesi alışverişe gidelim mi?” sorusuna karşılık “Pazartesi?” yanıtını verir.)

K.2.d. Erteleme: Alıcı, konuşurun isteğini doğrudan reddetmek yerine ertelleyerek istekten kaçınır ve bu şekilde ret ifadesi gerçekleştirir (ör. “Bunun hakkında düşüneneğim.”, “Haftaya bu konuyu tekrar konuşalım.”, “Lütfen bana biraz zaman ver.”)

K.2.e. Riskten korunma: Alıcı, konuşurun isteği karşısında kendisi için bir risk sezdiğinde bu durumdan kaçınmak için bazı ifadeler kullanır ve dolaylı şekilde ret ifadesi gerçekleşir (ör. “Tanrım, bilmiyorum.”, “Emin değilim.”)

Retlere Ekler: Beebe vd. tek başlarına kullanıldığında kabul ifadesi mi yoksa ret ifadesi mi olduğu anlaşılmayan sözceleri ‘eklenti’ olarak kabul etmektedir (Ortaköylü, 2019, s.27).

1. Olumlu görüş / duygu veya anlaşma beyanı: Alıcı tarafından kullanılan “İyi fikir.”, “İsterim/isterdim” vb. ifadeler bu gruba dahil edilir.

2. Duygudaşlık (Empati) ifadesi: Alıcı, konuşurun bulunduğu durumu anladığını kullandığı sözcelerle ona hissettirir (ör. “Zor bir durumda olduğunuzun farkındayım.”, “Çok işin var biliyorum.”)

3. *İfadeyi duraklatma*: Alıcı, konuşurun isteği karşısında ‘ııh’, ‘şey’, ‘eee’ benzeri kullanımlarla ifadeyi duraksamaya uğratar ve konuşma boşluklarını doldurur.

4. *Minnettarlık / takdir*: Alıcı “çok teşekkür ederim/çok nazıksınız/çok iyi” ve benzeri ifadelerle minnettarlık ve takdir belirtir.

Araştırma Soruları

Çalışmada, öğretim setlerinde yer alan video etkinliklerde Beebe’in Semantik Açıdan Reddetme Stratejileri Tasnifi merkezli şekilde reddetme söz eylemlerini betimleme ana amacı kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

a- İncelenen Yeni İstanbul Ders Kitaplarındaki (A1-A2-B1-B2-C1) video etkinliklerde yer alan doğrudan reddetme stratejilerinin çeşitliliği ve dağılımı nasıldır?

b- İncelenen Yeni İstanbul Ders Kitaplarındaki (A1-A2-B1-B2-C1) video etkinliklerde yer alan dolaylı reddetme stratejilerinin çeşitliliği ve dağılımı nasıldır?

c-İncelenen Yeni İstanbul Ders Kitaplarındaki (A1-A2-B1-B2-C1) video etkinliklerde yer alan reddetme stratejilerinin dil düzeylerine göre dağılımı nasıldır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli/Deseni

Çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın modelini nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi oluşturmaktadır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189).

3.2. Araştırmanın Veri Kaynakları

Verilerin toplanmasında *Zenginleştirilmiş Etkileşimli Kişiselleştirilmiş Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı* (2020) A1-A2-B1-B2-C1 setlerinde yer alan video etkinlikler temel alınmıştır. A1 seviyesinde 12, A2 seviyesinde 12, B1 seviyesinde 6, B2 seviyesinde 6 ve C1 seviyesinde 6 olmak üzere toplam 42 video etkinlik setlerinde yer almaktadır. A2 seviyesinde 5 videoda, B1 seviyesinde 2 videoda, B2 seviyesinde 3 videoda, C1 seviyesinde 2 videoda çalışmaya ait verilere ulaşılabilmektedir. Öncelikle videolar deşifre edilmiş ardından doküman incelemesi ile videolarda yer alan reddetme stratejileri tespit edilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman incelemesinde aşağıdaki aşamalar kapsamında bir sistematik izlenmiştir (Forster’den aktaran Yıldırım & Şimşek, 2016, s.223-231):

1. *Dokümanlara Ulaşma*: İncelenecek ders kitabı setlerinde yer alan video etkinliklerine ulaşılmıştır.

2. *Orijinalliğini Kontrol Etme*: Araştırmacılarca veri kaynaklarına doğrudan ulaşılmış, orijinalliği ve güncelliği kontrol edilmiştir.

3. *Dokümanları Anlama*: Video etkinliklerin deşifre edilmesi ile elde edilen veriler incelenerek anlamlı hale getirilmiştir. Kapsama alınan veriler, Beebe’in ortaya koyduğu çerçeve kapsamında “Reddetme Stratejileri İnceleme Formu” aracılığıyla sınıflandırılmış ve incelenmiştir.

4. *Veriyi Analiz Etme*: Video etkinlikleri, Beebe'in reddetme stratejilerinde bulunan başlık ve alt başlıklara göre betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz; önceden belirlenmiş bir çerçevede verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanmış olan bulguların yorumlanması basamaklarını içeren bir analiz yaklaşımıdır. (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu noktada hangi verinin hangi başlık/alt başlık düzeyinde ele alınacağına araştırmacıların ortak görüşleri ile karar verilmiştir. Bu görüşlerdeki yanlılığın ortadan kaldırılması, uyum geçerliliğinin sağlanması için Miles ve Huberman'ın (1994, s.64) [uzlaşılan temalar/(uzlaşılan + uzlaşılmayan temalar)]x100 formülüyle hesaplanan uyum geçerliliği %98 olarak tespit edilmiştir. Saban (2009, s. 288), uyumun %90 ve üzeri olması durumunda arzu edilen güvenilirliğin sağlandığını belirtmektedir. Buna göre araştırmanın güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

5. *Veriyi Kullanma*: Analiz sonuçları grafiklere dönüştürülerek sunulmuş ve örneklendirilerek yorumlanmıştır.

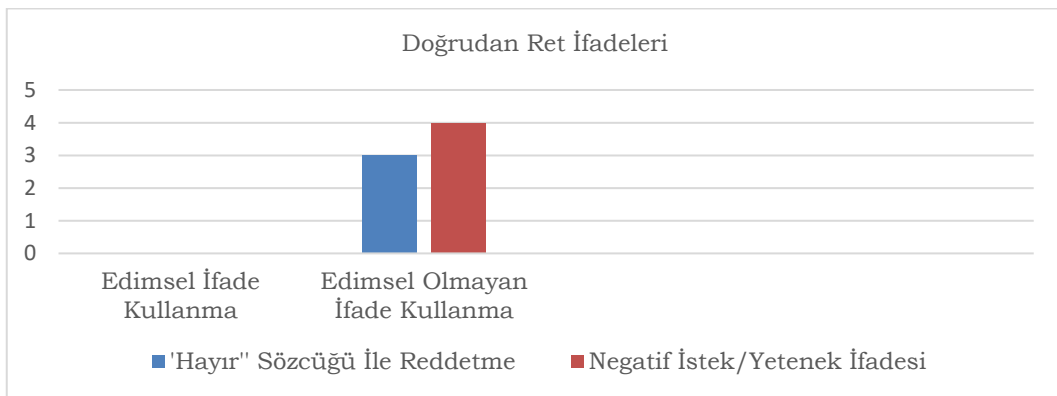
4. BULGULAR ve YORUMLAR

Çalışmada öncelikle Yeni İstanbul Türkçe Ders Kitabı (A1-A2-B1-B2-C1) setlerinde yer alan video etkinlikleri deşifre edilmiştir. Daha sonra bu etkinliklerde yer alan 'Reddetme Stratejileri' Beebe'in *Semantik Açısından Reddetme Stratejileri Tasnifine* göre tespit edilip grafikler ile gösterilmiştir. Video etkinliklerinin tercih edilme sebebi, üzerinde daha önce yapılmış bir çalışma olmaması ve bağlamın doğrudan gösterilmesinde hangi reddetme stratejilerine yer verildiğini gözleme fırsatı sunmasıdır. Bu çerçevede, kitap yazarlarının/video hazırlayıcılarının öğrencilerin olası ihtiyaçlarına ilişkin görüşlerine yönelik çıkarımlarda bulunması da mümkün kılınmaktadır.

Video etkinlerinde 7 doğrudan ret, 30 dolaylı ret ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

a) Doğrudan Ret İfadeleri

Aşağıdaki grafikte, incelenen videolarda yer alan doğrudan reddetme stratejilerinin çeşitliliği ve kullanılan farklı reddetme stratejilerinin sıklıkları gösterilmiştir.

Grafik 1. Doğrudan Ret İfadelerinin Kullanımı

İncelenen video etkinliklerinde 7 doğrudan ret ifadesi tespit edilmiştir. Bunların 3 tanesi 'hayır' sözcüğü ile reddetme, 4 tanesi ise *negatif istek/yetenek ifadesi* ile reddetme şeklindedir. Doğrudan reddetmenin semantik anlamda alt başlıklarından birini oluşturan edimsel ifade kullanma ile reddetme ise video etkinliklerde yer almamıştır. Edimsel olmayan ifade kullanma ile gerçekleşen bu reddetme stratejileri aşağıda örneklenmiştir:

Örnek 1

...

-Ne olur sen gene benim için derste not al.

-Hayır, artık senin için derste not almayacağım. (A2- Video 9)

Örnek 1'de alıcı, konuşurun isteğini öncelikle 'hayır' sözcüğü ile reddetmiş, ardından negatif istek ifadesi ile reddi güçlendirmiştir.

Örnek 2

...

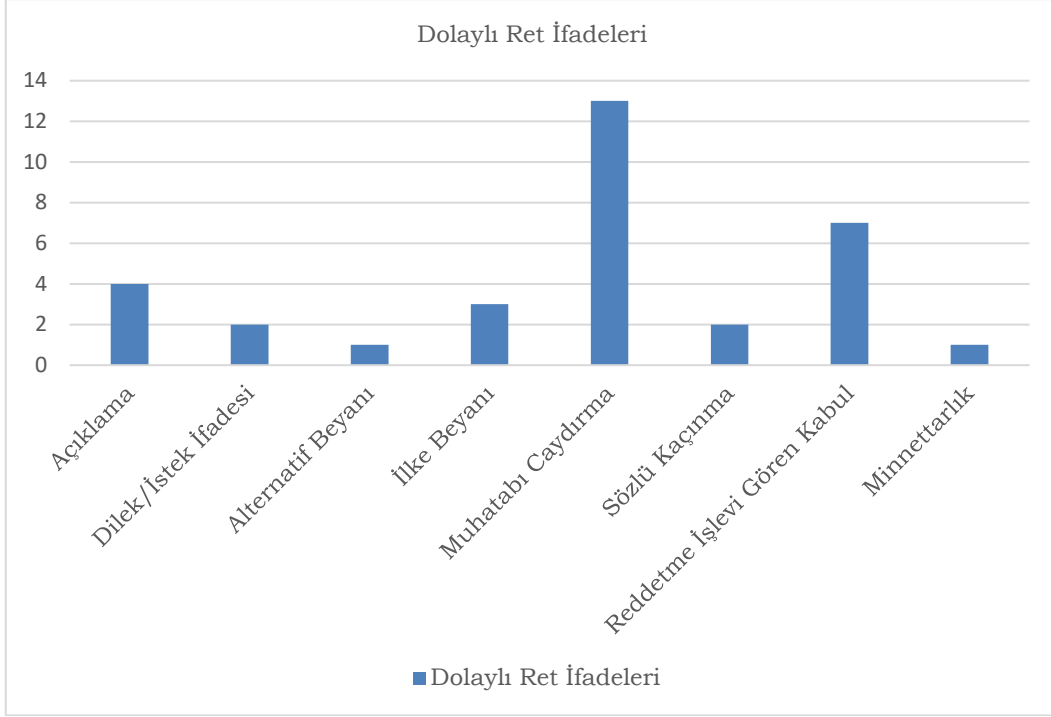
-Lütfen sen de gel. Tüm eski arkadaşlarımız orada olacak. Burak, Cem, Damla, Elif, Fatih... Haydi, sen de gel!

-Bilmiyorum ya ben sizinle pek yakın arkadaş değildim lisede. Ben gelmeyeyim.

Örnek 2'de alıcı, konuşurun isteğine karşı öncelikle bir açıklama yaparak ret ifadesini sezdirmiş. Daha sonra 'ben gelmeyeyim' ifadesi ile negatif isteğini belli etmiştir.

b) Dolaylı Ret İfadeleri

Aşağıdaki grafikte video etkinliklerde yer alan dolaylı ret kullanımındaki çeşitlilik ve kullanılan farklı reddetme stratejilerinin sıklıkları gösterilmiştir. Ardından Yeni İstanbul A1-A2-B1-B2-C1 öğretim setlerinde yer alan video etkinliklerinde tespit edilen ve Bebee'in *Semantik Açısından Reddetme Stratejileri Tasnifi* doğrultusunda sınıflandırılan ret ifadeleri bahsi geçen setlerdeki diyaloglardan alıntılanarak örneklendirilmiştir. Örnekler grafikteki strateji kullanım sırasına paralel şekilde verilmiştir.

Grafik 2. Dolaylı Ret İfadelerinin Kullanımı

İncelenen video etkinliklerde 30 dolaylı ret kullanımı tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde en fazla kullanılan dolaylı reddetme stratejisi 12 frekans değeri ile *muhatabı caydırma* olurken, *minnettarlık ifadesi ile reddetme ve alternatif beyanı ile reddetme* stratejileri birer defa kullanılmıştır. Aşağıda dolaylı reddetme stratejilerinden örnekler yer almaktadır:

Örnek 3

...

-Doktor Hanım hafta sonu sadece cumartesi sabahtan öğleye kadar çalışır. Randevunuzu saat 13.00'e kadar ayarlayabiliriz.

-Bu hafta sonu sabah okulda veli toplantısı var. Bu cumartesi randevusu bize uygun değil. (A2- Video 10)

Örnek 3'te alıcı, konuşurun teklifini, öncesinde kendilerine uygun olmadığını ifade edecek bir açıklama yaparak reddetmektedir.

Örnek 4

...

-Çok sorun yok ama bu kadar kalabalık bir odada yaşamak benim için biraz zor. Keşke tek kişilik odada kalsaydım.

-Keşke paramız olsa da yalnız yaşasan... (B1- Video 5)

Örnek 4'te alıcı, konuşurun isteğini bir imkansızlığı gösterecek şekilde 'dilek/istek ifadesi' kullanarak dolaylı olarak reddetmektedir.

Örnek 5

...

-Doktor Bey, bazen canım tatlı, şekerli yiyecekler istiyor. Hiç tatlı yemeyeyim mi?
-Evet, tatlı yemeyin lütfen ama meyve yiyebilirsiniz.

Örnek 5' te gerçekleşen doktor hasta diyalogunda alıcı, konuşurun isteğini bir alternatif beyanı sunarak reddetmektedir.

Örnek 6

...

-...gün içinde çok hareketsiz kalıyorsun. Biraz kalk dolaş, alışveriş yap, dışarı çık temiz hava al. Bu daha sağlıklı.

-Vallahi ben alışverişi bile internetten yaparım bilirsin. Hem daha ucuz hem daha hızlı. Ayrıca eşyaları taşıyorsun. Alışverişi yapıyorsun ve hop birkaç gün sonra kapıda. (A2-Video 9)

Örnek 6'da iki ev arkadaşı arasında geçen diyalogda alıcı, konuşurun kendisi için sunduğu önerileri/tavsiyeleri kendisi ile alakalı bir ilke beyanı ile dolaylı şekilde reddediyor. Ardından açıklama ile reddini pekiştiriyor.

Örnek 7

...

-...Ev kredisi çektiğimizden beri ay sonunu zor getiriyoruz. Kredi katlarımızın limiti dolmuş durumda. İyi bir ekonomi planı yapmazsak evimizi satmak zorunda kalacağız.

-Abartıyorsun! Bankadaki kadın bize ne dedi, hatırlasana! "Öyle hemen evinize el koymuyoruz." dedi. "Ödemeyi bir ay geciktirseniz hatırlatma yapıyoruz, üç ay ödeme yapmazsanız işlemleri başlatırız." dedi. (C1- Video 4)

Örnek 7' de bir karı-koca arasında geçen diyalogda, alıcı konuşurun ekonomi ve tasarruf planı yapmakla ilgili isteğini onu caydırmaya çalışarak dolaylı olarak reddediyor. Bunu yaparken muhatabı fazla tedbirli davranmasıyla ilgili eleştiriyor.

Örnek 8

...

-Saat 14.00. Hadi kalk artık!
-14.00 mü? Ben biraz daha uyuyayım.

Örnek 8'de iki ev arkadaşı arasında geçen diyalogda alıcı, konuşurun isteğini sözlü kaçınma stratejileri ile dolaylı olarak reddediyor. Öncelikle saati tekrarlayarak kendisi için uygun olmadığını ima ediyor. Daha sonrada konuşurun talebinden erteleme yoluyla kaçınıyor.

Örnek 9

...

-...Merak etme, her gün makarna yemeyeceğiz. Lütfen sadece üç ay. Üç ay dayan, sonrasında her şey daha rahat olacak. Sana söz veriyorum.

-Off tamam. Zaten "Hayır" deme şansım yok gibi. (C1- Video 4)

Örnek 9'da karı-koca arasında geçen bir diyalog yer almaktadır. Tasarruf planı yapmak isteyen konuşurun isteklerine karşılık alıcı reddetme işlevi gören kabul ifadesi kullanmaktadır. Farklı bir ifade ile alıcı, konuşurun isteğini kabul etmiş görünmesine rağmen derin yapıda bir ret sezilmektedir. İsteğe karşı duyulan heyecan, heves eksikliğini

veya hoşnutsuzluk 'off tamam' ifadesinden sonra kullandığı tümce ile de güçlendirmektedir.

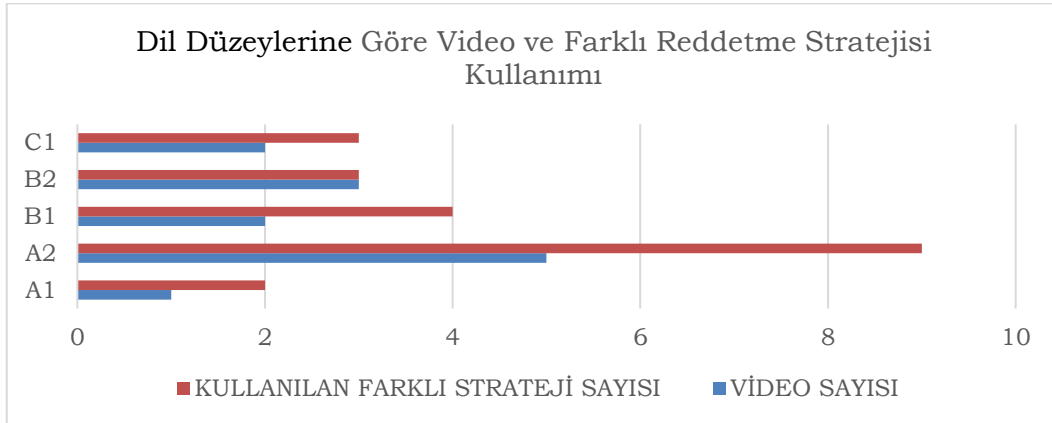
Örnek 10

-Nagehan, biraz daha kek ister misin? Mutfaktan getireyim?
-Sağ ol, teşekkür ederim. Çok yedim Mesude, yeterli canım. (A2-Video 8)

Örnek 10'da iki arkadaş arasında geçen diyalogda alıcı, kendisine yöneltilen bir isteği minnettarlık, teşekkür ifadesi ile reddediyor. Ardından bir açıklama ile reddinin sebebini detaylandırıyor.

c) Reddetme Stratejilerinin Dil Düzeylerine Göre Dağılımı

Dil düzeylerine göre reddetme stratejilerinin kullanımına bakıldığında; videolardaki içerik ve bağlama yönelik olarak, dolaylı ret kullanımlarının farklılaştığı görülmektedir. İncelenen toplam 42 videoda Grafik 2'de dağılımı verildiği üzere 30 dolaylı ret ifadesi tespit edilmiştir. Bu dolaylı ret ifadeleri A2 seviyesinde 5 videoda, B1 seviyesinde 2 videoda, B2 seviyesinde 3 videoda, C1 seviyesinde 2 videoda yer almaktadır. Farklı bir ifade ile A1 seviyesinde 11 videoda, A2 seviyesinde 7 videoda, B1 seviyesinde 4 videoda, B2 seviyesinde 3 videoda, C1 seviyesinde 4 videoda içerik sebebiyle ve diyalog barındırmaması gibi nedenlerle herhangi bir reddetme stratejisi kullanımına yer verilmemiştir. İncelenen videolarda en sık kullanıldığı gözlenen reddetme stratejisi 'Muhatabı Caydırma'dır. Bu da video içeriği ile bağlantılı olarak 3 videoda (A2-9.video, B2-6.video, C1-4.video) yoğunlaşmıştır. Bu videolar anneanne-torun diyalogu, karı-koca diyalogu ve bir tartışma programı içeriğinden oluşmaktadır. Burada içerikle ve sosyal statü ile paralel olarak onarıcı eylem olmadan açıkça, pozitif nezaket ve negatif nezaket ilkelerinin kullanımı örneklenmiştir. Karı-koca diyalogunda, karşılıklı istekler ve muhatabı caydırma daha ziyade onarıcı eylem olmadan, açıkça kullanılırken; daha resmi bir ortam ve iletişim süreci gerektiren tartışma programında (B2- 6.video) muhatabın olumlu yüzüne ve olumsuz yüzüne yönelen onarıcı eylem kullanımları gözlenmiştir. Bu durum incelik kuramı ve yüz olgusu ile açıklanabilir.

Grafik 3. Dil Düzeylerine Göre Video ve Farklı Reddetme Stratejisi Kullanımı

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Elde edilen veriler doğrultusunda, video etkinliklerde dolaylı ret ifadelerinin, doğrudan ret ifadelerine göre daha fazla kullanıldığı ve bu dağılımın seviyelere göre anlamlı bir frekans farklılaşması göstermediği tespit edilmiştir. Tespit edilen doğrudan ret ifadeleri temel seviyede yoğunlaşırken, dolaylı ret ifadeleri orta ve ileri seviyede yer alan video etkinliklerinde daha fazla kullanılmıştır. Doğrudan reddin, ifade edilmesi ve alınması hem söylemsel hem dilbilgisel olarak daha sınırlı bir artalan bilgisi gerektirmektedir. Özellikle edimsel ifade kullanmadan yapılan ret ifadelerine yabancı dil öğretiminde temel seviyelerde daha fazla yer verilmektedir. Çalışmada tespit edilen doğrudan ret ifadelerinin hepsi A1 ve A2 seviyesinde yer alan videolarda yer almaktadır. Bu durum A1-A2 seviyelerinde dil yapısı sınırlıkları ve hedef dildeki söylem süreçlerini yönetme becerisi açısından mevcut yeterlilik ile ilişkilendirilmiş ve bu şekilde yorumlanmıştır. Edimsel ifade kullanımı ile doğrudan ret örneği, incelenen kitaplarda yer almazken, tüm doğrudan ret ifadelerinin edimsel olmayan ifade kullanımı ile gerçekleştiği gözlenmiştir. Bu durum, anadilinde edimsel ifade kullanarak reddetmeyle paralellik göstermektedir. Türkçe Ulusal Derleminde taranan 43,811,512 sözcük içinde 'reddetmek' ifadesi 0,56 frekans değeri ile karşımıza çıkmaktadır. Farklı bir ifade ile taranan 4,306 doküman içerisinde 28 defa geçmektedir. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için hazırlanan setlerde de edimsel ifade kullanımı ile reddetmenin frekans değerinin düşük olması kabul edilebilir bir durum olarak yorumlanabilir. Yine Türkçe Ulusal Derleminde 'hayır' ifadesinin frekans değeri 246,88 olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla anadili olarak Türkçe kullanımında da doğrudan ret ifadelerinin, edimsel ret ifadelerine göre anlamlı derecede farklılaştığı söylenebilir.

Beebe'in reddetme stratejilerine yönelik yaptığı semantik tasnifte yer alan 18 ret ifadesinden 9 tanesinin A1-A2-B1-B2-C1 seviyelerinde yer alan toplam 13 videoda yer aldığı tespit edilmiştir. Sözü geçen seviyeler için hazırlanan öğretim setlerinde toplam 42 video yer alırken 29 videoda herhangi bir reddetme stratejisine rastlanmamıştır. Video etkinliklerinin görsel-işitsel girdi sağlaması, öğrenciler için ilgi çekici ve derse motive edici özellikleri göz önüne alındığında iletişimsel dil yetilerini geliştirmede uygun bir materyal olduğu söylenebilir. Özellikle video etkinlikler aracılığıyla, toplumdilbilimsel ve edimbilimsel yeterliklerin öğrencilere örneklenmesi ve bu açıdan dilin kullanım boyutunun görsel-işitsel anlamda işlevsel olarak aktarılması mümkündür. Zira doğal iletişim ortamları yaratma açısından sınıf ortamlarının kısıtlılığı düşünüldüğünde sadece okuma materyalleri üzerinden bu yeterliklerin kazandırılması kendi içinde zorluklar barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında CEFR'de yer alan toplumdilbilimsel yeterlik ve bu yeterliklerin kullanıma dönüştürülmesi anlamında edimsel yeterliklerin videolar aracılığı ile öğrencilere örneklenmesi ve kullanımının pratik edilmesi için uygun bir fırsattan yeterince yararlanılmadığı söylenebilir. Temel ve destekleyici ders materyallerinin hazırlanmasında, edimbilimsel farkındalığın daha güçlü izleneceği örneklerin oluşması, yabancı dil öğretimindeki temel referans metinlerden biri olan CEFR'de de belirtilen dil öğretim yaklaşımıyla daha uyumlu olmanın yanı sıra yabancı/ikinci dil öğrencilerini sosyal aktör olarak daha da güçlendirecektir. Bu noktada video etkinlikleri takiben, edimbilimsel farkındalığı sağlayacak video sonrası etkinliklerden de faydalanılabilir.

KAYNAKÇA

- Aramaki, T. (1999). A comparative study of American and Japanese refusals. *Bulletin of the Faculty of International Student Center*, 7, 105-137. Nagasaki University.
- Beebe, L. M. & Takahashi, T. & Uliss-Weltz, R. (1990). Pragmatic transfer in ESL refusals. In C. Scarcela, E. Anderson & D. Krashen (Eds.), *Developing Communicative Competence in a Second Language*, 55-73. New York NY: Newbury House.
- Bardovi-Harlig, K. & B. S. Hartford. (1991). Saying "no" in English: native and non-nativerejections. *Pragmatics and language learning: Monograph Series 2*: 41-57.
- Bölükbaş, F. & Yılmaz, M.Y. (ed.). (2020). *Zenginleştirilmiş Etkileşimli Kişiselleştirilmiş Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı*. Kültür Sanat Basımevi.
- Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Council of Europe (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume, Council of Europe Publishing, Strasbourg. Retrieved December 22, 2020 from <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languageslearning-teaching/16809ea0d4>.
- Çürük, S. (2014). Türkiye Türkçesindeki reddetme stratejilerine bir bakış. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 2, 15-42.
- Goffman, E. (1955). On facework. *Psychiatry*, 18: 213-231.
- Grice, H.P. (1957). *Meaning*. The Philosophical Review 66.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. P.Cole (ed.) içinde, *Syntax and Semantics, vol.3, Speech Acts*, New York:Academic Press.
- Kansu-Yetkinler, N. (2008). İncelik kuramı ve yüz olgusu bağlamında çeviri çalışmalarında işlevsel-edimbilimsel eleştiri yöntemi uygulaması. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 19, 31-50.
- Kansu-Yetkiner, N. (2009). *Çeviribilim edimbilim ilişkisi üzerine*. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Kasper, G. (1994). Politeness. Asher, R. E., & Simpson, J. M. Y., (ed). *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (içinde). New York: Pergamon Press, 3206-3211.
- Kwon, J. (2004). Expressing refusals in Korean and American English. *Multilingua*, 23, 339-364.
- Lakoff, R. (1977). What you can do with words: Politeness, pragmatics, and performatives. In Rogers, et al., eds. 79-106.
- Miles, B. M. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (Second Edition). London: Sage.
- Odlin, T. (1989). *Language transfers*. Cambridge University Press.
- Ortaköylü, H. (2019). *Türkçe ve İngilizce rica etkileşimlerinde kibarlık ve kabalık görünümleri*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Polat, Y. (2010). *Yabancı dil öğretiminde söz edimleri*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Salazar, P. C. & Jordá, P. & Espurz, V.C. (2009). Refusal strategies: a proposal from a sociopragmatic approach. *Rev. Electrón. Lingüíst. Apl.*, 8, 139-150.
- Spencer-Oatey, H. (2002). Managing rapport in talk: Using rapport sensitive incidents to explore the motivational concerns underlying the management of relations. *Journal of Pragmatics* 34 (5): 529-545.
- Sun, Y. D. L. (2002). Pragmatic failure study in China. *Foreign Languages and Their Teaching*, 3: 19-21.

- Thomas, J. (1983). Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics*, 4 (2): 91-112.
- Turan, Ü. D. (2011). Edimbilim I. Özsoy, S. & Emeksiz, Z. (Ed.) *Genel dilbilim-II* içinde (s.90-113). Anadolu Üniversitesi.
- Wats, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge University Press
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 10. baskı). Ankara: Seçkin.